

Luthers syn på Helvede

AF ERLING UTNEM. OVERSAT AF JESPER SERNER-PEDERSEN

.....

Man skal ikke læse længe i Luthers skrifter, før man bliver grebet af den vældige *alvor*, som bryder frem i hans forkyndelse og teologi. Hele hans trossyn er båret af en lidenskabelig kamp for at eje vished om *at have en nådig Gud*. Denne vished fandt han kun i evangeliet om Kristus, den korsfæstede. Bag Luthers fanatiske kamp for evangeliets sandhed står fortabelsens forfærdelige alvor. Troen på Kristus var et så livsvigtigt anliggende for ham, fordi han, som vel ingen teolog før ham, havde erfaret, at uden for Kristus står synderen under Guds vrede og forbandelse. Luther drev sjælesørger-teologi ansigt til ansigt ikke bare med fortabelsens *mulighed*, men med dens *aktuelle realitet*.

Vreden og nåden

Strengt og ubøjeligt gennemfører Luther i sin teologi tanken om

Guds dobbelte åbenbaringsforhold til verden som vredens og nådens Gud. *Uden for* Kristus og hans velgerninger er Gud vredens Gud, Deus absconditus (den skjulte Gud), den Gud, som ikke frelser, men kun fordømmer. Men *i* Kristus og hans værk er Gud nådens Gud, Deus revelatus (den åbenbarede Gud), som frelser og tilgiver. "Den, som ikke tror på ham, han er fortabt, Guds vrede bliver over ham, han kan ikke komme bort fra Guds vrede. – Tror du på Ham, fortjener du ikke vrede, men er i nåden!"¹

Til denne dualitet (dobbelthed) i gudsforholdet svarer Luthers syn på forholdet mellem lov og evangelium. "Loven og løftet skal med hensyn til deres virkning skilles himmelvidt fra hinanden".² "Loven er således et lys, som lyser og åbenbarer, ikke Guds nåde, ikke retfærdighed og liv, men Guds vrede, synden, døden, at vi er fordømte for Gud, ja, *Helvede*."³

Guds væsen; Vreden er på en måde ”vrangen” af Guds herlighed.

Guds Helvede

Det, som straks slår én, når man konfronteres med Luthers syn på Helvede, er, at det er så helt igennem *teocentrisk* bestemt. Det vil sige: Det er hans gudsbillede, hans syn på Guds majestætiske hellighed og Skriftens udfordrende og anstødelige vidnesbyrd om Guds *vrede*, som bestemmer hele forståelsen af helvedeslæren. *Helvede er i Luthers teologi dybest set ét med Guds vrede*. Det er udtryk for en *domstilstand under Guds personlige vredesnærver*.

Helvede er for Luther paradoksalt sagt *en side af Guds rige*, en del af hans kongevælde, hvor alle hans fjender er lagt som en skammel for hans fødder. Helvede er ikke et *Satans rige* og helvedesstraffene ikke dæmonisk tortur og fysisk pine som i samtidens populære opfattelse. Helvede er i egentlig forstand *Guds*. Satan er i det hele taget ”den førstefødte af Helvedes børn” (vredens barn) ifølge Luther, og Helvedes ild er først og fremmest beredt for ham og hans engle (sml. Matt 25,41; Åb 20,10).

Luther forkaster derfor hensynsløst sådanne tanker, som er kommet frem, at Helvede skal blive en tilstand, hvor Satan og de onde mennesker skal overgives til frit at udfolde deres ondskab og vilje til synd. Helvede bliver således noget, vi laver os selv, og som Gud ikke har noget at gøre med. Denne *rationaliserende* tolkning af helvedestanken betyder en alvorlig fornægtelse af væsentlige sider ved det bibelske budskab, og rammer helt ved siden af det væsentlige i den lutherske skriftforståelse.

Helvede betyder for Luther (som for Skriften) en tilstand, hvori Gud *arresterer og anholder* syndere i sin vrede. Han viser sin *almagt* på dem og nægter dem længere at udleve deres guds-fjendskab og oprør mod hans vilje. Helvede er derfor et ”fængsel” (Matt 5,25) en tilstand, hvori man er lagt ”som en skammel for hans fødder” (1 Kor 15,25), er bundet på hænder og fødder (Matt

22,13) og tvinges til at anerkende hans herredømme (Fil 2,10-11). Helvede og dommedag hører sammen. *Helvede er i det hele taget ”en evig dommedag”*, ifølge Luther. ”For dommedag vil ikke bare vare et øjeblik, men vare evigt og aldrig ophøre ...”⁴

Helvedesfrygt og gudsfrygt

Derved bliver frygten og rædslen for Helvede *rettet mod Gud selv*, således som Skriften også lærer det (sml. Luk 12,4-5; Es 8,13). Helvedes rædsel udgør ikke nogen straf *i og for sig*, men er *selve modsætningsforholdet til Gud*. Helvedesangsten er bestemt af det forfærdelige, at man har vakt og forvoldt Guds personlige vrede.

Luther frygtede at stå ansigt til ansigt med lovens Gud, som for-dømmer og tilregner synd. Der, hvor Guds vredesåsyn lyser mod syndere, dér er Helvede. I tiden lyser det mod dem *middelbart* ved *lovens forbandelse*. I evigheden lyser det *umiddelbart*.

Luther frygtede ”Guds blotte majestæt” (majestas Dei nuda).⁵ Når Gud ikke møder syndere som *Deus velatus* (den ikklædte Gud, klædt i Kristi velgerninger og kød), men som *Deus nudus* (sådan som han er i sin blotte majestæt og hellighed), da må syndere med angst og gru erfare hans nærvær. Da bliver hans ”herlighed” (doksia) erfare som ”en brændende sol”, som ”fortærende ild”. Vreden er på en måde ”vrangen” af Guds herlighed. Ilden og pinen er noget, som *Guds eget væsen* forvolder, når det møder synden, alt det, som står hans væsens hellighed imod.

Luthers bøger vimler af udsagn om, at han ved, hvad Skriften mener, når den siger, at Gud er ”en fortærende ild” (Hebr 12,29). Helvedes ild er for Luther bare et andet udtryk for Guds vrede. ”Ildovnen er antændt af den blotte utålelige Guds åsyn”.⁶ Helvedet er lidelse ”i Guds åsyns nærvær” (a praesentia vultus Dei).⁷

Et nøgleord i Skriften til forståelse af Luthers helvedestanke ➤

Luther; Når Gud vil føre os til Himmelen, fører han os først til Helvede.

er Salme 21,20: "Du gør dem til en brændende ovn, når du viser dig, Herre. Han opsluger dem i sin vrede, og ilden fortærer dem". – Luther hævder – sikkert med rette – at Jesu tale om "ildovnen" og "Helvedes ild" er hentet fra Det gamle testamente og henviser blandt andet til dette sted og til Esajas' Bog 66,15-16 og 24. I kommentaren til Salme 21,10 hedder det bl.a. "Denne ovn og ild er selve straffen i harme og tugten i vrede, som trænger og tvinger de skyldige samvittigheder ind i en uovervindelig og uundgåelig angst ved synet af Guds åsyn alene og den guddommelige dom".⁸

Luthers helvedestanke er således strengt personlig-religiøs forstået. Det drejer sig ikke om udvortes pinsler, men om samvittighedskvaler, som Gud forårsager alene "ved sit blotte åsyn". "Den fornemste og utåleligste straf vil Gud udøve alene ved sit blotte åsyn, det er ved åbenbaringen af sin vrede".⁹

Anfægtelse

Hele denne forståelse af Helvede er bestemt af Luthers *anfægtelses-erfaringer*. Lidelsen i Helvede er i det hele taget af samme art og væsen som den, en synder erfarer i tiden, når anfægtelsen bryder løs, det vil sige, når "lovens forbandelse rammer samvittigheden". "Luther har forstået at gøre klart, at vreden mod de fordømte efter sit indhold er ligesom den, Guds udvalgte erfarer i dommen gennem Guds hellighed".¹⁰

Vi må derfor nærmere standse ved hovedtrækkene i Luthers *anfægtelsesteologi* for at belyse hans helvedestanke.

Erfaringen af Helvedes realitet står i Luthers teologi blandt *begyndelsesgrundene* i den sande gudserkendelse. Al sand gudserkendelse begynder ifølge Luther med en "helvedeserfaring". "Når Gud vil føre os til Himmelen, fører han os først til Helvede".

Anfægtelsen (som udgør en integreret del af hans teologi) er udtryk for den erfaring, syndere gør, når "loven rammer samvittigheden". Da sker en "berøring fra himmelen".¹¹ Da åbner noget af helvedesdybderne i vores liv sig.

Ethvert menneske bærer bevidst eller ubevidst i sig en hemmelig angst. I vores frafald fra Gud bærer vi selve "Helvede" med os i vores onde samvittighed. Men vores samvittighedsfunktion er sløv og relativ, fordi vores naturlige erkendelse af loven er "formørket". Derfor kan den ikke længere for alvor afsløre Guds vrede, før vi bliver genstand for "en åndelig lovåbenbaring". Da gør Ånden det under, at loven går fra at være en upersonlig, neutral norm til at blive et levende udtryk for Guds personlige vilje. Da møder vi Guds tiltale i loven. Den kommer som et ord fra Guds egen mund. Da smager vi "lovens forbandelse", og "loven virker vrede" (Gal 3,18; Rom 4,15). "Samvittigheden bliver åbnet" og bliver til "et blødende sår", som ingen formår at læge. De samvittighedssmerter (terrores conscientiae), som man da lider, er "det rette Helvede". Anfægtelsen er en *helvedesberøring*. Den er en foregrebet (anteciperet) dommedagserfaring. "Når samvittigheden bliver straffet og overvundet, føler den straks intet andet end, at den er stillet over for den evige fordømmelse".¹²

Luthers domsbevidsthed ved den åndelige lovåbenbaring har i det hele taget eskatologisk¹³ struktur. Selve den yderste dommedag bliver nærværende. Man står i det hele taget foran "det sidste", når man står "coram Deo" (foran Gud). I anfægtelsen bryder altså "den yderste vrede, "den kommende vrede" frem. "I vreden er død og Helvede, den rammer og straffer samvittigheden med Helvede. At synke i fortabelsen er at synke ned i Guds vrede, den er Djævelens og de fordømtes rette Helvede".¹⁴

Kirkelige misforståelser

Luther kan ofte tale hånligt om de katolske teologers diskussion om Skærsilden som noget væsentlig forskelligt fra pinen i Helvede, og lærte, at Skærsilden (om man vil tale om den) var udtryk for helvedesangsten, sådan som man glimtvis og relativt erfarer den allerede her i tiden. Samvittigheden kender ifølge Luther kun alternativerne: vrede/nåde, Helvede/Himmel. Noget tredje findes ikke.¹⁵

Luther er endvidere meget lidt interesseret i Helvedes topografi. Thomas Aquinas og hans elever kan få lov til at strides om, hvorvidt Helvede er "et sted under jorden";¹⁶ "for enhver har sit Helvede med sig, hvor han er, så længe han føler de sidste dødens og Guds vredes kvaler".¹⁷

Luther polemiserer mod sin samtids grove udmaling af helvedeslidelserne, sådan som de er kommet til udtryk i Middelalderens kunst. De vidner om "den falske forkyndelse fra dem, der tjener deres egen bug".¹⁸ "De er uvidende om anfægtelsen og den ild, Guds lov skaber i samvittigheden".¹⁹ Helvede vil ifølge Luther blive langt mere forfærdeligt, end nogen af disse har forestillet sig. Den katolske kirke er i det hele taget "ukyndig" i Skriftens tale om Helvede, fordi den er "uden sand erfaring af Guds vrede".

Man misforstår Luther fuldstændig, hvis man tolker hans genopdagelse af evangeliet om Guds nåde i Kristus som en overvindelse af underkristelige tanker om Guds vrede og domsvilje. Luther roser sig i hele sit liv af at have talt og skrevet langt alvorligere om Guds vrede end den katolske kirkes teologer. Ja, hele denne kirkeafdelings vildfarelser føres stadig både hos Luther og i bekendelsesskrifterne (Apologien²⁰ fx) tilbage til det forhold, at den ikke alvorligt nok har erfaret tyngden af Guds vrede og lovens forbandelse. Dommen havde aldrig fået akut helvedeskarakter, derfor blev spørgsmålet om frelsen heller ikke akut. Al frelsesvisshed blev forkastet, fordi fortabelsen kun var en *fremtidig mulighed*, aldrig *aktuel realitet*. Den lutherske kirkes kamp for *frelsesvisshed* i tiden har sin årsag i det eskatologiske særpræg ved dens syn på dommen.

Læren om, at "Gud er en fortærende ild", er ifølge Luther "den hårdeste lære i Guds ord".²¹ Al naturlig teologi, som ikke har smagt anfægtelsen under Guds vrede, er dømt til at kalde denne lære "en ren skær fabel og foragte og spotte, når de støder på denne lære".²²

Korsteologi

Over for denne lære skilles korsets og herlighedens teologi (theologia crucis og theologia gloriae), siger Luther. Det naturlige menneske kender ikke sin synd og heller ikke Guds vrede, men "lever i en forfærdelig sikkerhed (securitas)". Det tænker ud fra den grundfalske indbildning, at "Gud og vores natur er gode venner med hinanden". Man kender kun en falsk kærlighedens Gud. Man opererer med en *enlinjet, monistisk gudstanke*, hvor hele Skriftens alvorlige tale om Guds vrede druknes i en falsk tale om Guds kærlighed. Derved skaber man sig en "afgud" og forbliver i ➤

Korsets teologi; Gud og vores natur står i det forfærdeligste modsætningsforhold til hinanden.

den tro, "at Gud har det allerstørste velbehag i én".²³

Gud tænkes som den, der garanterer vores liv, og som kun er til for at frelse. Guds nåde er noget *selvfølgelig*. Dette er "selvherlighedens teologi".

I "korsets teologi" ved man derimod, at Gud og vores natur står i det forfærdeligste modsætningsforhold til hinanden. En theologia crucis²⁴ lærer, at *de syndere, som ser Gud, må dø*. At dø betyder i Luthers teologi at lukkes ude fra livs- og nådessamfundet med Gud og hjemfalde til Guds vrede eller Helvede. At dø er at have samfund med Gud i adskillelsens element. "Skriften bruger død, vrede og Helvede om hinanden", siger Luther.

Vil man komme til tro, gælder det frem for alt "at dræbe ... den knurren, vi har, mod Guds vrede og dom".²⁵ Kampen mod vreden og helvedestanken er for Luther vantroens *egentlige* kamp. Det er kampen mod at måtte lægge sine våben ned for Gud, at gå fortabt på Gud. Naturlig religion kæmper en kamp på liv og død for troen på *identiteten* mellem Gud og os. Den vil frelses uden at miste sit liv. Den vil spørge efter Gud *uden risiko*. Korsets teologi har sit fundament i den sandhed, at al frelse har *døden* som mellembestemmelse. Frelse i *kristelig* forstand er derfor i egentlig forstand "liv af døde", *opstandelse* fra en vredesbegravelse. Dåben vidnede for Luther enestående klart om dette.

Korsets teologi kan kun den lære, som har stået over for vredens Gud og har lært at råbe; "Ve mig, det er ude med mig" (Es 6). Og Guds vredesdom i loven er for Luther ikke "spilfægteri" eller en "vredesleg". Guds vrede i loven er ikke en faktor i Guds nådespædagogik. Gud tager ikke en "vredesmaske" på for at skræmme synderen ind i nåden. Lovens straffeembede er endnu ikke nåde. Sådan som Gud taler igennem loven, således er han også stemt mod os. Anfægtelsen er et virkeligt angreb af vredens Gud.²⁶ Intet

i dommens kategori viser ud over denne til noget andet. Gud vil virkelig synderes død i sin vrede.

Fra domstol til nådestol

Hele Luthers trossyn bæres af en grænseløst alvorlig vished om, at Gud vil noget andet med syndere i sin vrede end i sin nåde. Her er en modsætning som mellem himmel og helvede. Opløser man denne spænding, lammer man hele det lutherske trossyn. For troen er en levende *bevægelse*, en *flugt* fra vredens og lovens Gud til nådens og evangeliets. Den frelser fra domstol til nådestol, fra Helvede til Himmel, idet den omfatter Kristus. Kristus er i det hele taget "den, som frelser fra vreden" (Rom 5,9. 1 Thess 1,10; 5,9). Netop evangeliets "Köste" (omkostninger) vidnede for Luther lige til Himmelen om vredens realitet og farlighed! – Evangeliet alene giver "asylum" (tilflugt) mod vreden, fordi det er bærer af budskabet om Kristi stedfortrædende vredesdød.

Der er kun dette alternativ: enten at blive ligedannet med Kristus i hans helvedes-lidelser i dette liv eller i evigheden. "Ligesom Kristus blev martret i vores synder, må også vi efter ham blive martret i vores samvittighed."²⁷

Hvis Gud i sin frie, udvælgende nåde vil skabe troen på ham som frelser fra vreden, så frelses vi fra den evige vredesanfægtelse og finder trøst mod alle timelige anfægtelser. "Kristus opsluger Helvede".

Kristi død er en død i en *virkelig* helvedesanfægtelse. Det, som foregår på Golgata, foregriber det, som sker på Dommedag. Kristus bliver tilregnet al verdens synd og erfarer Guds vredesanklager i sin samvittigheds inderste. Han blev til en ildovn i sin gudsforladthed. Nådens Fader forlader ham, og vredens og dommens Gud lader sit vredesåsyn lyse mod ham. Han bliver gjort til

selve inkarnationen af synden. Han bliver ”stillet foran den evige Guds vredesdomstol” og smager og lider ”det, som er det forfærdeligste: Han bar Guds vrede”.²⁸

Når Kristus ikke *forblev* under vreden, var det, fordi han led vredens straf på en sådan måde, at han *udsonede* den. Bodfærdig tog han den helt og fuldt på sig. Han gjorde grænseløs bod under Guds dom. Han vandt Guds hjerte. Derfor tog Gud ham til sidst ud af dommen.

Kun i troen og dåben til Kristi stedfortrædende vredesdød er der vej ud af Guds vrede for syndere, ifølge Luther. At døbes i tro til Kristi død (Rom 6,2ff) betyder, at man foregriber at blive druknet i Guds vredesstrømme på Dommedag. I dåben druknes vi i Guds vrede på en sådan måde, at vi med Kristus rejses ud af den. Kun når vi farer til Helvede sammen med Kristus, kan vi håbe på at sprænge os ud af det igen. Uden for Kristus er der ingen udgang af Helvede eller vreden, men alt ender i en *evig* begravelse.

Fortabelsens evighedskarakter

Når det gælder fortabelsens *evighedskarakter*, begrundes Luther den strengt ud fra Gud selv. Det er ikke metafysiske spekulationer om sjælens udødelighed, som danner grundlaget for troen på den evige fortabelse, men den gudserkendelse, som selve domsoplevelsen giver. Dommen bliver bærer af alle de egenskaber, som *dommeren* har. Dommen bliver evig, umålelig, uendelig osv. fordi Gud, dommeren, er evig, umålelig, uendelig osv. I mødet med *hans*

persons værdighed, *hans* ords tyngde, *hans* vredes storhed, råbes synderen ind i ”det sidste”, i en domsbevidsthed, som giver en intuitiv erkendelse af, at dommen aldrig kan ophøre. Den kan ikke ophøre, fordi alle flugtmuligheder lukkes ude. ”Din højre hånd holder mig fast”. Den, som er faldet i den levende Guds hænder, ved, at det ikke siden går an at falde ud af dem. Intet kan frelse fra vreden. Hvis der var en *udslettelse* og *tilintetgørelse*, ville det for Luther betyde frelse fra Guds dom. Derved ville det farlige og absolutte ved dommen være borte.

I sin udlægning af Salme 139 og 90 giver Luther en enestående klar indføring i dommens uendelighedskarakter. Den er bestemt af det håbløse i spørgsmålet: ”Hvor skulle jeg flygte fra dit ansigt?” ”Ildovnen vil være evig (in aeternum perseverans). For dommedag vil ikke bare vare et øjeblik (ad momentum), men vare evigt og aldrig ophøre, uafslutteligt (perpetua) vil man martres og pines”.²⁹

Som mødet med den evige Guds nådesord giver umiddelbar vished om *evig* frelse, således giver mødet med den evige Guds vredesord umiddelbar vished om *evig* fortabelse.

Helvede er fyldt af Guds herlighed

Når det gælder Skriftens og Luthers skildring af fortabelsen som en tilstand ”borte fra Gud” i den absolutte *gudsforladthed*, da betyder dette ikke en modsigelse i forhold til tanken om, at Helvede er et helvede netop i kraft af Guds vredesnærvær. Når Luther >

Erling Utnem, 1920–2006

Norsk teolog, bibelskolelærer, præst, biskop
i Agder 1973–1983, en af grundlæggerne af
Lausanne-bevægelsen.

kan beskrive gudsforladtheden som "den højeste lidelse (summa passio)",³⁰ så må man bare huske på, at alle hans trosudsagn er dialektiske. At være borte fra Gud betyder, at man er borte fra hans nåde og frelse, men ikke borte fra Gud i absolut forstand. Fortabelsen er ikke for Luther et tomrum, hvor Gud ikke er. Luther ved, at skriften aldrig kan tænke ateistiske tanker, men at det er sandt både i tiden og i evigheden, at "i ham lever vi, ånder vi og er vi" (ApG 17,28). Man er kastet ud af Guds nådes hånd og over i hans vredes hånd. Gud fylder alt med sit nærvær og sin herlighed. Luther kan derfor sige, at "Helvede bliver ikke mindre fyldt af Guds herlighed end Himmelen".

Den bibelske lære om fortabelsens alvor er en fundamental sandhed i Luthers teologi. Hvor forståelsen for Helvede som fortabthed på Guds vredesdom bliver anfægtet, vil der ifølge Luther ske en graverende omtolkning af hele det bibelske gudsbillede, forsonings- og frelsessyn, retfærdiggørelsestro og synet på eskatologien i det hele taget. Alt ender i en teologi, som fornægter en sand korsets teologi.

Artiklen er oprindeligt bragt i Fast Grunn og trykt med tilladelse.

- 1 Weimar Ausgabe (W.A.) 47,297
- 2 W.A. I, 490
- 3 W.A. 40 I, 485–486 til Gal 3,19
- 4 W.A. 5,590
- 5 W.A. 1,115
- 6 W.A. 5,590; I 556
- 7 Fick. 52,7
- 8 W.A. 5,217
- 9 W.A. 5,590
- 10 E. Hirsch: "Luthers Gottesanschauung", s. 22
- 11 W.A. 5,217
- 12 W.A. 5,203
- 13 Læren om de sidste ting
- 14 W.A. 5,209
- 15 W.A. 26,508; 44,468
- 16 W.A. 1,555
- 17 W.A. 19,225; 31,I, 281
- 18 Se Rom 16,18
- 19 W.A. 19,225
- 20 Skrevet af Melancton
- 21 W.A. 28,262
- 22 W.A. 28,258
- 23 W.A. 4,213; sml. 18,782
- 24 Korsets teologi
- 25 W.A. 40, I 365
- 26 W.A. 24,577
- 27 W.A. 2,138
- 28 W.A. 5,203; sml. 40, III, 716
- 29 W.A. 5,590
- 30 W.A. 31,I,354